

BELIDA, een zwaard uit Solor/Adonara

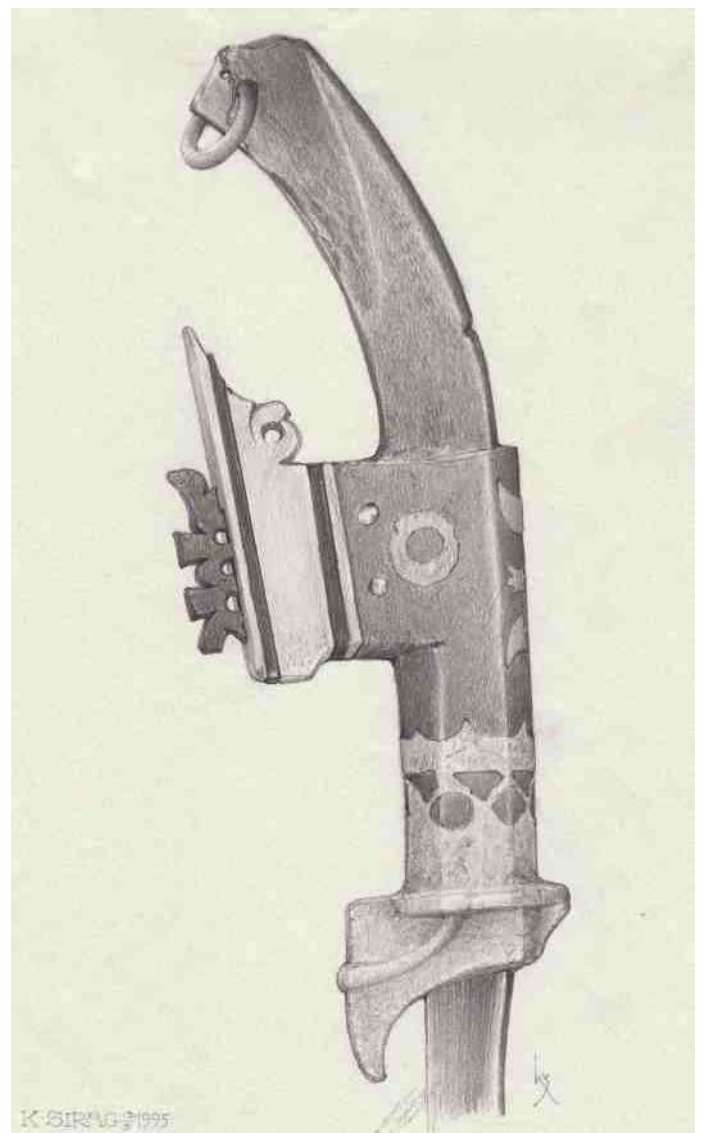
Karel Sirag

De meer persoonlijke noot van Karel Sirag bij het zwaard op het achterblad vroeg om wat meer specifieke achtergronden van dit wapen. Van de Indonesische wapens kennen de meesten van ons wel de 'kris' met zijn gegolfde lemmet, en enkelen wellicht nog de 'mandau' als het koppensnellerszwaard uit Borneo. Maar de 'belida'?

Lokale geschiedenis

De eilanden Solor en Adonara liggen net ten oosten van het eiland Flores in de Indonesische provincie Nusa Tenggara (afb 1). Rond 1900 waren er op deze eilanden hooguit 35.000 inwoners. Het merendeel daarvan was niet van deze eilanden afkomstig, maar van andere Indonesische eilanden en zelfs van buiten de archipel. De oorspronkelijke bevolking van deze twee eilanden bewoonde vooral de centraal gelegen berggebieden. Dat was hun territorium waar ze ook hun clan-oorlogen uitvochten en konden pronken met hun zwaarden. De oudste berichten over deze eilanden zijn afkomstig van de Portugezen uit de 16e eeuw. Daarin werden als wapen alleen pijl en boog vermeld. Die situatie veranderde kennelijk snel, want in mededelingen uit het begin van de 17e eeuw is er al sprake van smederijen waar lemmeten voor zwaarden werden gesmeed. In de vroege VOC-tijd werden deze lemmeten vervaardigd van ijzer dat uit Japan afkomstig was. Deze 'parangs' ('kapmessen') werden geëxporteerd naar Timor, waarmee sandelhout werd gekocht, wat op zijn beurt weer naar Batavia werd verscheept waar de Chinezen het ruilden tegen zijde, dat vervolgens weer in Japan werd verkocht voor zilver. Dat leverde voor de VOC geen grote winsten op, maar was van groot politiek belang voor deze handelsonderneming omdat ze op die manier zeggenschap behielden in dit gebied [1]. Het was vooral rond Lamahala in het zuiden van Adonara waar de meeste ijzerbewerking plaatsvond. Na het wegvallen van de VOC als opdrachtgever werden er waarschijnlijk enkel nog lemmeten voor lokaal gebruik vervaardigd.

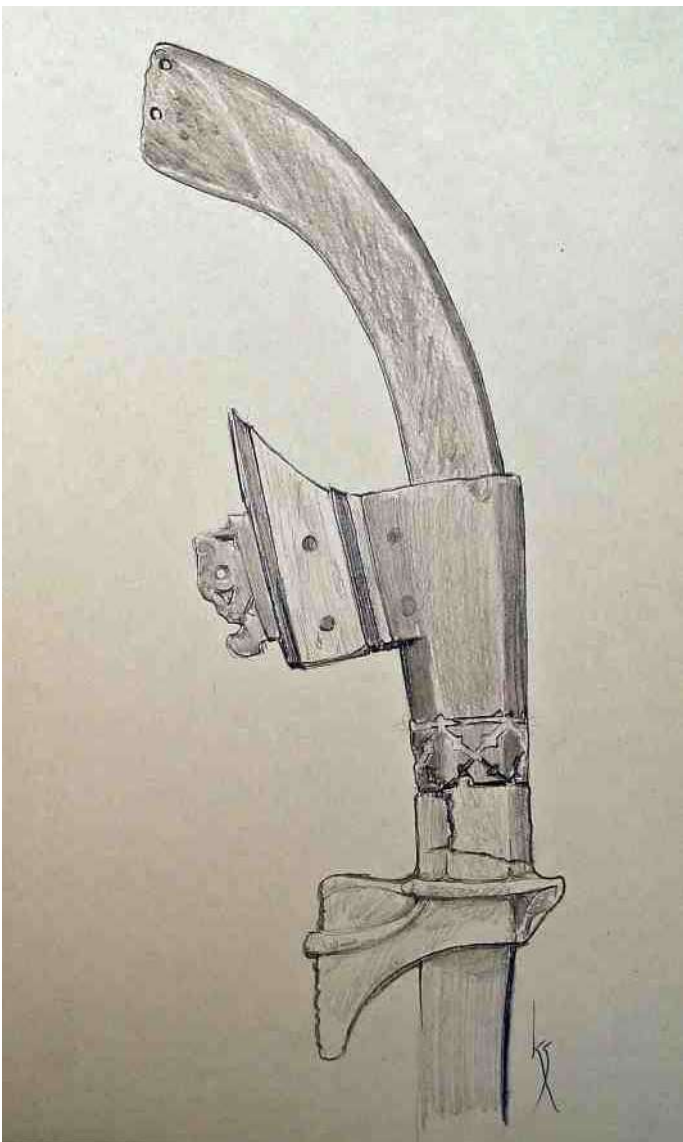

2. Zon en ster aan deze kant, maan aan de andere

Kenmerken Belida

De Belida is een wapen dat uitsluitend op deze twee eilanden voorkomt, hoewel er een aantal, mogelijk door handel, op Oost Flores terecht is gekomen. Dit wapen heeft een heel karakteristieke vorm. De grondvorm is, op een heel enkele uitzondering na, altijd dezelfde: een lemmet dat ongeveer 2/3e van de totale lengte uitmaakt en naar de punt toe uitloopt in een bredere en langwerpige driehoek. Bij de basis daarvan, op de overgang van kling naar heft, zit de driehoekige stootplaat die zo kenmerkend is voor de Belida en bij geen enkel ander Indonesisch wapen voorkomt. Ook de opvallende kromme verdikte lijn die erop is aangebracht is typisch en, heel interessant, deze zien we ook terug op de bovenzijde van sommige schedes van zwaarden van Timor. Mogelijk is er een verwantschap. Deze stootplaat is gemaakt van tin, een materiaal dat weinig voorkomt op zwaarden uit Indonesië. Aan de kant van de karbouwhoornen handgreep omvat deze stootplaat het heft, afsluitend met een enkele centimeters hoog ajour 'hekwerkje' van opengewerkte geometrische figuren:

X-vormen, ruiten, zaagtanden enz. (afb 3&4). Bij het exemplaar op de eerste tekening (afb 2) zijn de zon, maan en een ster in tin afgebeeld – de tekening toont de kant met de zon en de helft van de ster. Die vormen zijn eerst diep in het hoorn uitgesneden waarna het tin hierin is aangebracht. Het geheel wordt gepolijst waardoor een mooi contrast wordt verkregen. In het midden van het heft zie je weer zo'n vreemd wat driehoekig gevormd uitstekend deel. De punt hiervan wijst in juist tegenover gestelde richting als de stootplaat. Dit uitsteksel is opgebouwd uit afwisselend zowel smalle als bredere lagen donker gekleurd hoorn en door ouderdom geel of bruin geworden been. Het afsluitende ajour gesneden stuk hoorn houdt, met een lange pen dwars door alle stroken heen tot diep in de schacht, alle stukjes op zijn plaats. Overigens komt een dergelijke soort versiering van afwisselend been en hoorn in het heft bij Indonesische wapens weinig voor. We kennen het eigenlijk alleen van de Tanimbar eilanden en Centraal Sulawesi. Slechts bij de Belida zit het als uitsteksel aan het heft. De afsluiting van de handgreep

3. Ruitfiguur in tin. Tin-inleg nog deels aanwezig

4. Fraaie decoratie, maar hier is de tin-inleg verdwenen

5. Heft met krullen en ivoor. Deze Belida bevindt zich, net als de twee van afb. 6 in het Tropenmuseum.

eindigt iets dunner, is daar gekromd en uit één stuk met de schacht gesneden. In het Tropenmuseum bevindt zich een bijzondere variant (afb 5): bij dat exemplaar is dit deel vervaardigd van een apart stuk hoorn en geheel besneden met opengewerkte krullen. En, heel bijzonder: de schacht zelf is gemaakt van olifantivoor, een in het oosten van de Indische archipel vanwege zijn zeldzaamheid zeer gewaardeerd prestigieus materiaal.

Het zwaard op de coverfoto en ook de zwaarden die op de tekeningen (afb 2,3,4) zijn afgebeeld, zijn niet helemaal ongeschonden uit de strijd gekomen. Vele hebben in de loop der jaren hun 'aankleding' verloren, te weten een roodkatoenen omhulling van het dunnere, kromme deel van het heft (afb 6). Wat hier ook aan de getoonde wapens mist, is een met stokjes verstevigde katoenen band in dezelfde kleur als de handgreep, waaraan bundels gebleekte en roodgeverfde haren bevestigd waren. Die band zat vast én aan de met katoen beklede handgreep én aan het ajour be-

werkte uitsteeksel. Helemaal compleet zag dit alles er zeer spectaculair uit (afb 8).

De Belida wordt altijd in de hand gedragen. Klaar voor gebruik (afb 7). Er is geen schede. De totale lengte van het wapen ligt meestal tussen de 75 en 85 cm. Wat de oorsprong is van de naam Belida is nog steeds niet duidelijk.

Etnografie

Op de eilanden Solor en Adonara is helaas weinig veldwerk gedaan. De bekendste etnograaf van dit gebied is Ernst Vatter (1889-1948), die in 1928/29 onder andere deze eilanden bezocht. In zijn boek over deze tocht [2] schrijft hij alleen over een ander wapen: de 'Kenube' (of 'Päda'). Dit is een tweehandig oorlogswapen met een breed lemmet, als van een 'parang' (een machete-achtig wapen met breed eindigend, licht gekromd lemmet) van zo'n 30-40 cm lang met een stokvormige greep, die wel een lengte van 40-50 cm kan hebben (zie afb 7). Toch noemt Ernst Vatter wel degelijk de Belida één keer, op blz. 195: "... Die Kriegsbewaffnung bestand entweder aus einem schweren Parang von Adonareform ('päda') oder dem typische Solorschwert "belida'..."

Over het hanteren van de Kenube (zie afb 7) schrijft Vatter: op blz. 169, "(...) Vor ihm stecken ein paar Speer im Boden (...) liegen grosse Kriegsparangs mit breiten, schweren Klingen und langen, mit Ziegen- oder Büffelhorn überzogenen Holzgriffen. (...) Beim Kampf führt die rechte Hand den Speer, die linke fasst den Schild und den Parang; beim Nahkampf wird der Speer weggeworfen und der Parang tritt an seine Stelle".

Zo zal het ook gegaan zijn met de Belida. Maar die was wellicht toen al in onbruik geraakt, òf het was zeer moeilijk deze wapens te verkrijgen. Vatter verzamelde honderden voorwerpen uit de bezochte eilanden en daar is maar één Belida bij. Die kocht (of ruilde) hij overigens niet eens op Solor of Adonara, maar op Oost Flores [3]: "Opferschwert Beleda. Ost Flores. Lobe Toli. Lewotobi. Metall, Holz. Ein altes Opferschwert aus dem Klanhaus (lango belen) des Klans Witi. Die weitere Herkunft ist unbekant" (Lengte 80,5 cm, lem-met 54 cm). De bijbehorende afbeelding (hier niet getoond) laat een Belida zien met een sterk gehavend heft.

6. De heften omkleed

7. Krijgers van Solor in vol ornaat. De middelste en de rechter man dragen een Belida, de twee links een Kenube.

We mogen aannemen, dat zwaarden van het Belida type oud zijn en wellicht al van voor de 19e eeuw stammen. Van twee van de vier Belida's in het Leids Volkenkundig museum weten we, dat ze al in 1861 en 1890 aan het museum werden geschonken (afb 10 is een daarvan). De Belida uit de collectie van Bronbeek - geschonken in 1874 - wordt daar nu niet teruggevonden, maar staat nog wel afgebeeld op een oude tekening van een wapenwaaier uit dit museum (afb 9). Belida's zijn tamelijk zeldzaam: een voorzichtige schatting voor wat musea en particuliere collecties in Nederland betreft, doet me uitkomen op hooguit dertig exemplaren. Daarbinnen is het exemplaar op de coverfoto met zijn versiering van krijgers die de Belida zelf in de hand houden, uniek.

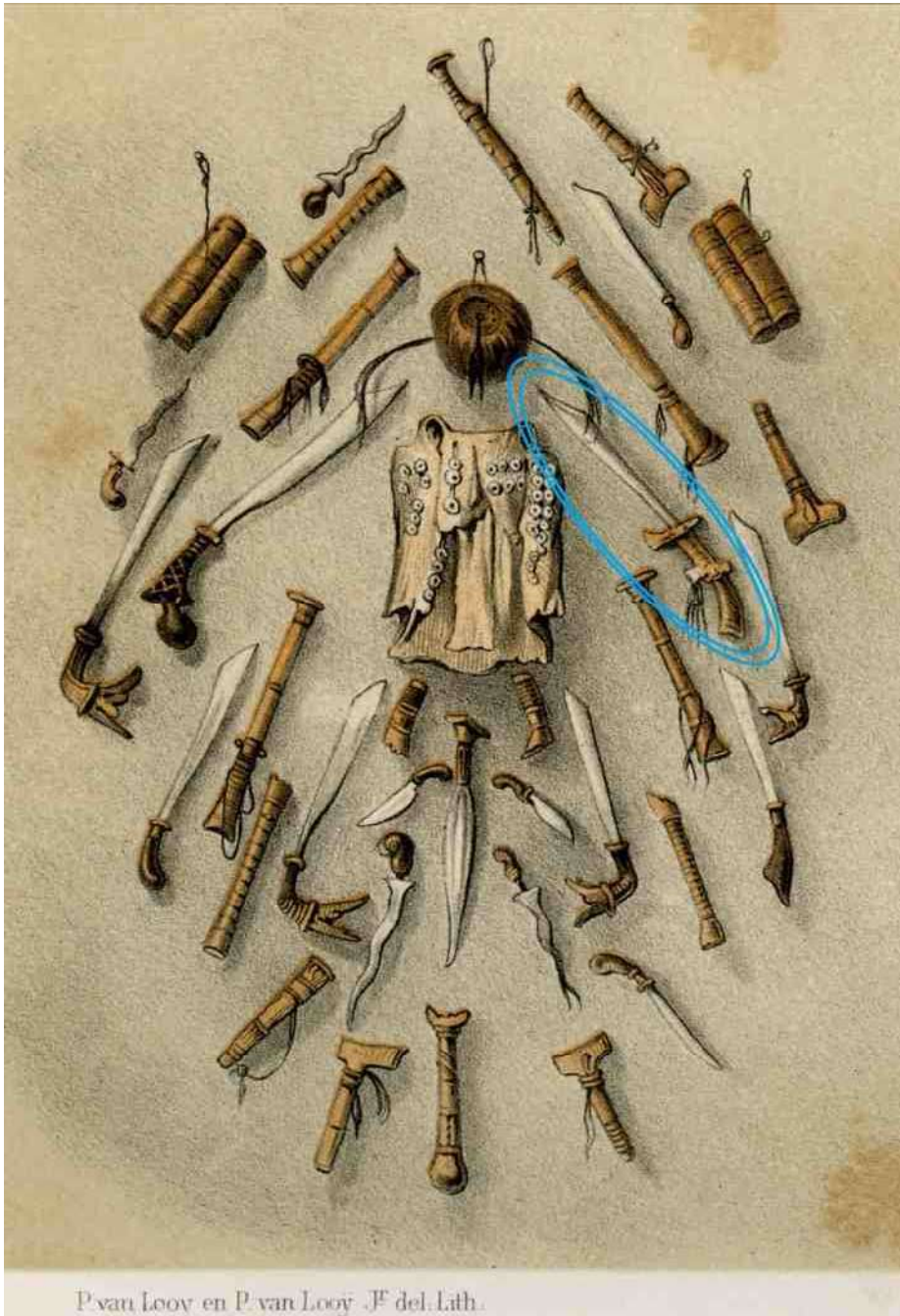
Karel Sirag

8. Ook de Belida zelf in vol ornaat.

Literatuurlijst

- [1] Roever de, Arend - *De jacht op het sandelhout* - Zutphen 2002, blz 21/22, 33/34, 159, 172, 191, 290.
 - [2] Vatter, Ernst - *Ata Kiwan - Unbekannte Bergvolker im Tropischen Holland* - Leipzig 1932.
 - [3] Barnes, Ruth - *Ostindonesien im 20 Jahrhundert: Auf den Spuren der Sammlung Ernst Vatter* - Frankfurt/Main 2004, pag 258, Abb 603
- Aanvullend geeft het volgende boek - *In kaart gebracht met kapmes en kompas* - red. A. Wentholt, 2004, op blz 214 een inkijsje betreffende het koppesnellersgebeuren op de eilanden.

9. Blauw omlijst in de waaier van Bronbeek: de Belida

10. Belida Leiden nr RV-16-103

Lijst Afbeeldingen

1. Google Maps, met ingevoegd de namen van de eilanden.
- 2, 3, 4. Tekeningen door de auteur van wapens uit eigen collectie.
5. Foto door de auteur – Belida met ivoor in Tropenmuseum – Collnr. 2529-5
6. Twee Belida's in Tropenmuseum, met bekleed heft – Collnr. TM-56-76 & 77
7. Foto van krijgers uit: Vatter, Ernst [3]
8. Foto uit: Zonneveld van, Albert G – *Traditional Weapons of the Indonesian Archipelago* – Het wapen zelf bevindt zich sinds 1890 in Leiden, Collnr.798-3
9. Litho nr 14 uit: Smits, J.C.J. - *Gedenkboek van het Koloniaal-Militair Invalidenhuis Bronbeek* – Arnhem 1881 - met dank voor het lenen aan Pauljac Verhoeven
10. Ook deze Belida (lang 53 cm) bevindt zich in het RMvV te Leiden, Coll.nr RV-16-103
11. Bladzij uit Duitse veilingcatalogus – een slechte 'kopie'-Belida

775 Belinda, Solor or Flores island.

A long curved blade assorted with a long elaborated handle which can be held with two hands. Made of horn and bone, its upper and lower part separated by means of a decorated cross-piece.(15730)

GL 111 cm. BL 78 cm.

€ 1500/1800

11. En wat geldt voor alles wat kostbaar is, geldt dus ook voor bijzondere wapens: "Niet alles is wat het lijkt". Een slechte kopie van een Belida, aangeboden op een veiling.